

âverin füyûzuyla / Gider gider de olur mün-tehâ-yı şevka yakın" kıtasıyla bir takrizi vardır. Özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra âdeta bir yayın patlamasına sahne olan İstanbul ve Bulak / Kahire merkezli kitap dünyasında tanınmış müelliflerin kaleme aldığı ciddi eserler yanında heveskârlar tarafından yazılmış, çoğu şiir kitabı ve edebî denemeler niteliğinde hemen her kitaba tanınmış isimlerden takriz istendiği görülmektedir. Turan Karataş, 1882-1928 yılları arasında neşredilen altmış altı edebî kitaba yetmiş yedi farklı ismin yazdığı 139 takriz tesbit etmiştir (*Takriz Edebiyatı*, s. 104).

Osmanlı sahasında teliften tercümeyle, dinî-edebî kitaplardan ilmî ve fennî eserlere kadar geniş bir yelpazede Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok takriz kaleme alan Cevdet Paşa'nın bu yazıları müstakil bir incelemeye konu olabilecek niteliktedir. Onun Rusçuklu Ali Fethi Efendi'nin Arapça'dan çevirdiği *İlmü tabakâti'l-arz*'ına (İstanbul 1269), Fatî'nin *Tezkire*'sine (İstanbul 1271), Kayserili Mehmed Rüşdü'nün *Nuhbe-i Etfâl*'ine (İstanbul 1274; bu küçük kitapta dönemin önemli isimlerinden on bir kişinin takrizi vardır), Hoca Bogos Tiryakioğlu'nun *Risâle-i Kozmografya*'sına (İstanbul 1274), Çamiç Ohannes Efendi'nin Gallupî'den çevirdiği *Miftâhu'l-fünûn*'una (İstanbul 1277), Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi'nin *Makâmât-ı Harîrî* tercümesiyle (İstanbul 1290) *Türkçe Muhtasar Usûl-i Fikh*'ına (İstanbul 1301), Tayyazâde Atâ Bey'in *Târih*'ine (İstanbul 1293), Hacı Destanzâde Hacı Abdullah Efendi'nin *er-Risâletü's-Samsâmiyye fî reddi'n-Nasârâ* risâlesine (İstanbul 1295), Kırmılı Abdüssettâr Efendi'nin *Mecelle Şerhi: Teşrih*'ine (İstanbul 1296), Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Ta'lim-i Edebiyyât*'ına (İstanbul 1299), Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın *Riyâzü'l-Muhtâr*'ına (Bulak 1303) ve Manastırlı Fâik Bey'in *Türkçe Aruz* adlı risâlesine (İstanbul 1314) yazdığı takrizler bunların başlıcalarıdır.

Cevdet Paşa'nın Ahmed Midhat Efendi'nin eseri dolayısıyla aralarında geçen mektup tarzındaki yazışmalardan takriz konusunda bilgiler edinilmektedir. *Mufassal Târih-i Kurûn-i Cedîde* adıyla bir eser kaleme alan Midhat Efendi (I-III, İstanbul 1303-1305) "Usûl-i fenn-i târihte yol açtı kendi kendiyeye" cümlesiyle nitelediği Cevdet Paşa'ya bir mektup göndererek şöyle demiştir: "Yazmaya başladığım târih-i umûmîden birkaç formayı size takdimden maksadım tarafınızdan yazılacak bir takrizle nâil olmak değildir ... Takrizler

teşvik için büyükler tarafından küçüklere mecburen yazılmış birer övgüdür ki (tabasbus-ı âciz-firîbâne) onlardan ne takriz sahibi ne takrizle nâil olan müellif ne de okuyanlar için hiçbir menfaat hâsıl olmaz. Sizin gibi büyük bir üstattan kendim için istediğim şey nasihat ve halkın tarih ilmi konusunda doğru bilgilendirilmesidir". Cevdet Paşa cevabında, "Kabûl-i takrizle tenez-zülen rağbet buyrulsaydı ... "Te'lif-i âfleri câmiu'l-bedâyi', celîlü'l-menâfi'dir, tarz-ı inşâsı da sehl-i mümtenidir" demek gibi çok fıkralar yazacak ve hayli istilâh paralayacak idim" diyerek bazı kanaatlerini belirttikten sonra, "İsterseniz bu ta'rizi istemediğiniz takrizle bedel ittihaz buyurabilirsiniz" demektedir (*Tezâkir*, IV, 237-240).

Takrizleri "risâle ve mecmûa-i takrizât / tekârîz" adını taşıyan eserlerle münşeatlarda bir başlık altında bulmak mümkündür. Koca Râgıb Paşa'nın *Münşeât*'ında bazı takrizleri yer aldığı gibi (*Divân*, s. 86-88) Akşehirli Kadı Abdülkerim Çelebi'nin eserinde de bu tür örnekler mevcuttur. Münşeât mecmualarına takriz yazılması çok az görülmüş bir uygulama olmakla birlikte Nergisi'nin *Esâlibü'l-mekâtib* adlı münşeâtına Şeyh Mehmed b. Mahmud Efendi'nin Arapça, Farsça, Türkçe mülemma' ve manzum-mensur karışık, Azmîzâde Mustafa Hâletî ve Ganizâde Nâdirî'nin mensur birer takriz yazması dikkat çekicidir (*Türk Edebiyatında Münşeâtlar*, s. 304-308). Yeni Türk edebiyatında Muallim Nâci'den sonra en çok takriz kaleme almış isimlerden Recâizâde Mahmud Ekrem bu türdeki yazılarını *Takrizât* adlı eserinde toplamıştır (İstanbul 1314). Türkçe takrizler hakkında yapılmış kitap hacmindeki ilk çalışma, Turan Karataş'ın son dönem edebî eserlerine yazılan takrizlerden hareketle konuyu incelediği araştırmasıdır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, IV, 43; *Kâmus Tercümesi*, II, 1294; III, 170; Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, İstanbul, ts., s. 267; Sadreddin el-Basrî, *el-Hamâsetü'l-Başriyye* (nşr. Muhtârüddin Ahmed), Beyrut 1403/1983, "et-tekarîz", II, 1-24; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, XIV, 335-340; *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı* (haz. Halil İbrahim Haksever, doktora tezi, 1995), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 263, 274, 304-308; Mustafa Safâî Efendi, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 12-14, 39-61; Belîğ, *Güldeste*, s. 1; Râgıb Paşa, *Divân*, Bulak 1253, s. 86-88; Osman Nevres, *Divân*, İstanbul 1290, s. 325-327; a.m.f., *Osman Nevres ve Divânı: İnceleme-Metin* (haz. Bayram Ali Kaya), İstanbul 2007, s. 516; Cevdet, *Tezâkir*, IV, tür.yer.; Mehmed Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*, İstanbul 1312, s. 199; *Takrizât Mecmuası*, İstanbul, ts. (Dârü't-tibâati'l-âmiri); Mehmed Âkif Ersoy, *Safâhat: Eski ve Yeni Harflerle Karşılaştırmalı Neşir*

ve Safâhat Dışında Kalmış Şiirler (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 2009, s. 604; C. Woodhead, "Puff and Patronage, Ottoman Takriz-Writing and Literary Recommendation in the 17th Century", *The Balance of Truth: Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis* (ed. Çiğdem Balım-Harding - C. Imber), İstanbul, ts. (İsis Yayıncılık), s. 395-406; Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi*, İstanbul 1999, s. 110; Turan Karataş, *Takriz Edebiyatı*, Ankara 2002, tür.yer.; Abbaspür, "Takriz", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381/2002, II, 396-397; F. Rosenthal, "Blurbs (Taqrîz) from Fourteenth-Century Egypt", *Oriens*, XXVII-XXVIII (1981), s. 177-196; "Takriz", *El² Suppl.* (Ing.), s. 781; "Takriz", *TDEA*, VIII, 204; Mehmet İpşirli, "Atâ Bey, Tayyazâde", *DİA*, IV, 35.

MUSTAFA UZUN - AHMET TURAN ARSLAN

TAKSİM

(bk. KISMET).

TAKSİM

(التقسيم)

Bedî' ilminde mânaya güzellik katan söz sanatlarından biri.

Sözlükte **kasm** ve **taksîm** "bölmek, bir şeyi parçalarına ayırmak" demektir. Sekkâkî'nin bedî' ilminin mânaya güzellik katan söz sanatlarından saydığı taksim çeşitli müellifler tarafından **taksîm-i müfred**, **sıhhat-i taksîm** gibi adlarla da anılmıştır. Gelişim süreci boyunca üç temel anlayış ve yorumun görüldüğü taksimin ilk şekli, şairin veya söz sahibinin konu ettiği şeyin veya anlamın bütün kısımlarını eksiksiz, tekrarsız ve tedâhülsüz zikretmesidir. Kudâme b. Ca'fer, Ebû Hilâl el-Askerî, İbn Reşîk el-Kayrevânî, İbn Sinân el-Hafâcî, İbn Münkız, Abbas b. Ali es-San'ânî, Ziyâeddin İbnü'l-Esir, Zerkeşî, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Süyûtî gibi âlimlerin çoğu bu görüştedir. Tanımdaki "tedâhülsüz" kaydını Kudâme b. Ca'fer, "tekrarsız" kaydını İbn Sinân el-Hafâcî koymuştur. Arap belâgatının kadîm ve köklü sanatlarından olan taksimin güzelliğinin farkediliş süreci Hz. Ömer'e kadar uzanır. Câhiz'in naklettiğine göre Ömer, övdüğü kimseleri yalnız onlarda bulunan niteliklerle ve abartıya kaçmadan övmesi sebebiyle Câhiliye şairlerinin en büyüğü diye kabul ettiği Zühreir b. Ebû Sülma'nın "وان الحق مقطعه ثلاث يمين أوفنار أوجلاء" (Şüphesiz ki hakkın sübûtü üç yolladır: Ya açık seçik sahibinin belli olması veya hâkimin delilini güçlü bulup lehine hüküm vermesi yahut yemin teklifidir) şeklindeki beytini iştirince ifadedeki taksimin güzel-

liğine hayran kalmış, beytin ikinci kısmını zaman zaman tekrar ederek, “Kim öğretmiş ona hakları, onların arasında ayrıntıya girmeyi, hakların kısımlarını doğru bir şekilde ortaya koymayı? Züheyr’in zamanına yetişseydim bu irfanından dolayı onu kadı tayin ederdim” demiştir (*el-Beyân*, I, 240). Yine Câhiz’in nakline göre Hz. Ömer, Abde b. Tabîb’in / *والمرء ساع لأمر ليس يدركه / والعرش شح واشفاق وتأميل* “(Kişi eremeyeceği ümit ve hayaller peşinde koşar durur. Zaten insan hayatı ihtiras, korku ve ümitten ibarettir) dizesindeki taksimi beğenerek beytin ikinci mısraını tekrar ederdi (*Kitâbü'l-Hayevân*, III, 46). Kur'an'da taksim sanatına örnek teşkil eden birçok âyet yer almaktadır. “Ayakta dururken, otururken ve yanları üzere yatarken Allah'ı zikredenler ...” (Âl-i İmrân 3/191) meâlindeki âyetten maksat namaz ise (Kurtubî, IV, 198-199) onu eda edenin çeşitli durumları gücüne göre sıralanmıştır. Çünkü ayakta durmaya gücü yetene kıyam farzdır. Bunu yapmayana oturarak, ona da gücü yetmeye yattığı yerde namaz kılması ruhsatına işaret edilmiştir. “İnsana bir zarar ve sıkıntı geldiği zaman yanı üzere yatarak, oturarak veya ayakta iken bize dua eder” âyetinde ise (Yûnus 10/12) bir derde uğrayıp dua edenin çeşitli konumları duaya olan ihtiyacının derecesine göre sıralanmıştır. Çünkü duaya en çok muhtaç olan yatalak hasta, ardından oturabilen, sonra da ayakta durabilendir. Hz. Peygamber’in, “Kişi ‘malım malım’ deyip durur. Ey insanoglul! Yiyecek tükettiğin, giyiyip eskittiğin ve tereddüt etmeden hayra verdiğin maldan başka elinde ne kalır?” hadisinde de (Müslim, “Zühd”, 3) işaret edilenlerin dışında herhangi bir şey söz konusu değildir.

Taksimın ikinci şekli Sekkâki ile ona tâbi olanlarca belirlenmiştir. Buna göre taksim bir şeyin durumlarını her bir duruma lâyük niteliği ekleyerek zikretmektir (*Miftâhu'l-ülûm*, s. 201). Bakara sûresinin baş tarafında iman açısından insanların inanan (2/2-5), inanmayan (2/6-7) ve inanıyor görünen (2/8-20) şeklinde üç ayrılması, başka bir âyette ise müminlerin “günah işlemek suretiyle kendine zulmeden, ortada duran ve iyilikte yarışan” (Fâtır 35/32) diye bölümlenmesi bu tarzın örneklerindedir. Mütenebbî, kavminin savaş tecrübesine sahip kişilerinin durumlarını ilgili nitelikleriyle şöyle sayar: “Çok sebatkârdılar düşmanla karşılaştıklarında, çok çeviktirler savaşa çağırıldıklarında, sayıları çoktur hamle yaptıklarında, sayıları azdır sayıldıklarında” (Berkûki, II, 92).

Taksimle ilgili üçüncü görüş Kazvîni ile onu izleyen *Telhîşü'l-Miftâh* şârihlerine aittir. Bunun Sekkâki'nin tanımından farklı her bir durumla ilgili niteliklerin belirtilmesidir. Cerîr el-Mütelemmis'in şu mısralarında olduğu gibi:

ولا يقيم على ضيم يراد به إلا الأذلان غير الحي والوند
هذا على الخسف مربوط برمته وذا يشح فلا يرثي له أحد

(Hiçbir kimse kendisine zulmedilecek yerlerde eğleşmez. Ancak iki zelil, oymak eşeğiyle çadır kazığı hariç. Şu, zillet içinde eski bir ip parçasına bağlanır; bu, taş veya demirle başı yarılıp ezilir de acıyıp ağlayanı bulunmaz). Burada eşekle ilgili nitelik “şu” ile (هذا), kazıkla ilgili nitelik daha yakına işaret eden “bu” ile (هذا) belirtilmiştir. Aşağıdaki âyetlerde Semûd ve Âd'a dair kayıtlar “fe-emmâ Semûdü ...”, “ve-emmâ Âdün ...” ifadeleriyle belirtilerek zikredilmiştir (el-Hâkka 69/4-6): “Semûd ile Âd kıyameti yalanladı. Bu yüzden Semûd o zorlu sarsıntıyla helâk edildi. Âd ise azgın bir kasırgayla ortadan kaldırıldı.” Hâzîm el-Kartâcennî beş farklı taksim kategorisi belirlemiştir: Bir şeyin âzami kısımlarını, toplanan veya birbirini izleyen öğelerini, ilgili nisbetleriyle bölümlerini, meşhur olan iyi veya kötü yanlarını, bir bütünün parçalarını ilgili nisbetleriyle kaydetmek (*Minhâcü'l-bülegâ*, s. 55).

Taksim cem' ve tefrik sanatlarıyla birlikte önce cem', ardından taksim ya da tersi olarak iki şekilde görülebilir. Cem' ve taksimde birçok şey bir hükümde birleştirildikten sonra sayılır. Mütenebbî'nin şu dizelerinde olduğu gibi: “Seyfûddeyle Amasya yöresinde ordusuyula konaklayınca Bizanslılar'ın kendileri, haçları, putları ve kiliseleri çok ziyan (şekâvet) gördü; kadınları esir edildi, çocukları öldürüldü, malları yağmalandı, ekinleri yakıldı” (Berkûki, II, 332). Burada esir alma, öldürme, yağmalama, yakma şekâvet hükmünde birleştirildikten sonra ayrılmıştır. Taksim ve cem' ise öncekinin tersidir. Hassân b. Sâbit'in şu dizelerinde olduğu gibi: “Öyle güçlü bir kavim ki savaştığında düşmanlarına zarar, yardım etmek istediğinde dostlarına yarar getirir / Bu onda sonradan değil doğuştan gelen bir seciyedir, zaten huyların en kötüsü sonradan kazanılanlardır.” Burada önce kavmin düşmana zarar, dosta yarar nitelikleri taksimle anılmış, ardından bunlar kavmin seciyesi olma niteliğinde birleştirilmiştir (Abdünnâfi İffet, II, 174). Bazan cem' ve taksimın cem' kısmında bir öğe mukadder sayılabilir, şu âyetlerde görüldüğü gibi: “Ne Mesih ne de mukarreb me-

lekler Allah'a kul olmaktan geri dururlar. O'nun kulluğundan imtina edip büyükle-nenler (ile imtina etmeyenler)in hepsini yakında huzurunda toplayacaktır. İman edip sâlih amel işleyenlerin ecrini tam olarak verecek, ayrıca lutfundan daha fazlasını da ihsan edecektir. İmtina edip büyükle-nenleri ise acıklı bir azaba uğratacaktır (en-Nisâ 4/172-173). Burada sondaki taksim kısmında “iman edip sâlih amel işleyenler” ile “imtina edip büyükle-nenler” şeklinde iki kategorinin zikredilmesi, önceki cem' kısmında bu iki grubun Allah'ın huzurunda toplanma hükmünde birleştirildiğini gösterir, bunlar da imtina etmeyen müminlerdir. Bazan da cem' ve taksimın taksim kısmı mukadder olabilir, şu âyette görüldüğü gibi: “Ey insanlar! Size rabbinizden bir burhan (Hz. Muhammed) geldi ve yine size apaçık bir nur (Kur'an) indirdik. Allah'a inanıp O'na sınıksız sarılanları O kendi rahmetine ve fazlına dahil edecek ve kendine varan yola koyacaktır” (en-Nisâ 4/174-175). Burada baştaki cem' kısmında Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a inananlar ve inanmayanlar, “insanlar” ifadesinde birleştirildikten sonra taksim kısmında yalnız iman edenlerin karşılığının zikredilmesi bölümlenme gereği inanmayanların karşılığının da takdiren mevcudiyetini gösterir. Edebî metinlerde ifade bazan cem' → taksim → cem' düzeninde gelebilir, şu âyette olduğu gibi: “O gökten su indirdi de vadiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. Sel üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü. Süs eşyası veya alet yapmak isteyerek ateşte erittiğiniz şeylerde de buna benzer köpük (posa) olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük (ve posa) atılıp gider, insanlara fayda veren şey ise yeryüzünde kalır” (er-Ra'd 13/17). Burada Cenâb-ı Hak su ile madeni yararlı ve yararsız şeyleri kendilerinde toplama hükmünde birleştirmiştir. İkinci olarak iki yararsızdan (köpük-posa) her birini yok olup gitme noktasında birleştirme, iki yararlıdan her birini kalıcı olmada birleştirme yoluyla taksim ederek açıklamıştır.

Cem' → tefrik → taksimde kısımlar bir hükümde birleştirildikten sonra ayrılır ve sonunda bölümlenir, şu âyetlerde görüldüğü gibi: “Kıyametin gerçekleştiği gün Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Artık insanların kimi bedbaht, kimi de mutludur. Bedbahtlar cehennem ateşi içinde olacak ve feci bir şekilde nefes alıp vereceklerdir. Rabbinin dilediği hariç gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz ki rabbin dilediğini yapandır.

Bahtiyarlar ise cennettir. Onlar orada bitmez tükenmez bir ihsan olarak rabbini dilediği hariç gökler ve yer durdukça ebedî kalacaktır” (Hûd 11/105-108). Burada Allah'ın izni dışında hiç kimsenin konuşmamasında insanların birleştirilmesinin ardından bunlar mutlular ve mutsuzlar gruplarına ayrılmış, daha sonra her birinin cennet ve cehennemdeki durumu taksim yöntemiyle açıklanmıştır. Bazan cem' ve tefrik ifadeleri kendisine delâlet ettiğinden taksimin iki kısmından biri mukadder olur, şu âyette olduğu gibi: “Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla (cihada katılmayanlar) malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah malları ve canlarıyla cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de en güzeli (cennet) vaad etmiştir, fakat mücahidleri oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır” (en-Nisâ 4/95). Burada öncelikle mücahid müminlerle savaşta katılmayan müminler eşit olmamakta cemedilmiş, ardından savaşta katılmayanlar özür sahibi olanlar (ve olmayanlar) diye ikiye bölünüp bu iki kısımdan biri (özür sahibi olmayanlar) mukadder kılınmıştır. Sonra da mücahidlerin derecelerinin çok üstün olduğu belirtilerek taksimdeki eşitsizliğin iki ciheti arasında tefrik yapılmıştır.

Taksim sanatında kısımların eksik sayılması, tekrarlı veya tedâhüllü olması edebî bakımdan kusur kabul edilmiştir. Cerîr b. Atıyye'nin Benî Hanîfe'yi yediği, “Hanîfe üçtür: Üçte biri köle, üçte biri de mevâfidir” anlamındaki beytinde şiir yergi amacı taşıdığından muhtemelen eşraf olan üçüncü kategoriye medih bildirdiği için saymamıştır. “Bakışları ile bana ima etmeye / Gözü dalınca da zaman zaman hafifçe işaretle bulunmaya (îmâd) devam etti” beytinde “ima” ile “îmâd” aynı anlamda olduğundan taksim hatalıdır. İbnü'l-Kirriyye'nin, “İnsanlar üçtür: Akıllı, ahmak ve fâcir” taksimi de hatalıdır; akıllı da ahmak da fâcir olabileceğinden bölümler arasında tedâhül bulunmaktadır (Bâkullânî, s. 191).

Taksim akîl istidlâlâ dayanan, tutarlı ve düzenli bir iç plana sahip bulunan bütün eserlerde uygulanmış bir yöntemdir. Bu bakımdan kitapların iç planını yansıtan “fihrist / içindekiler” müellifin ciddiyetine ve eserin değerine büyük çapta işaret etmektedir. Nitekim Fahreddin er-Râzî'nin geniş hacimli tefsirinde âyetlerden çıkarılabilecek hükümler veya söz konusu edilebilecek ihtimaller taksim yöntemiyle sıralanır. Müellif “mesele, kavî, mebhâs (bahs), hüccet” gibi onu aşkın kelime kullanarak

ikiden on ikiye varan şıkları sıralar. Bunun yanında bir şıkkın iki veya daha fazla alt başlığa ayrıldığı da görülür (*Mefâtihu'l-ğayb*, XIII, 3-122). Râzî'nin zaman zaman atıflarda bulunduğu (*Dîa*, XXVIII, 159) Mâtürîdî'ye ait *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'da da aynı usul göze çarpar, ancak *Mefâtihu'l-ğayb*'da olduğu gibi fazla değildir. *Te'vilât*'ta konu bazan iki veche ayrıldığı halde anlatımda daha fazla ihtimallere yer verilmiş, bazan da “birkaç vecih” kaydı yer almışken ibarede sadece iki alternatiften bahsedilmiştir. Taksimdeki bu edebî kusur, eserin müellifin elinden çıkmayıp takrir yoluyla meydana getirilmesi veya müstensihlerin ihmalkâr davranmasından kaynaklanmış olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 240, 241; a.mlf., *Kitâbü'l-Hayevân*, III, 46; Kudâme b. Ca'fer, *Cevâhirü'l-elfâz* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1350/1932, s. 5; a.mlf., *Nağdû's-si'ir* (nşr. Kemâl Mustafa), Kahire 1963, s. 226; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn* (nşr. Ali M. el-Bicâvî - M. Ebü'l-Fazl), Kahire 1371/1952, s. 341; Bâkullânî, *İ'câzû'l-Kur'ân* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1370/1951, s. 191; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, II, 20; İbn Sinân el-Hafâcî, *Surrü'l-feşâha* (nşr. Abdülmüteâl es-Saidî), Kahire 1372/1953, s. 277; Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz* (nşr. M. Reşid Rızâ), Kahire 1372, s. 74; Reşidüddin Vatvât, *Hadâ'iku's-sihr fi de-kâ'iki's-si'ir* (trc. İbrâhim Emîn eş-Şevâribî), Kahire 1364/1945, s. 179; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1411/1990, XIII, 3-122; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, Kahire 1356/1937, s. 201; Ziyâeddin İbnü'l-Esir, *el-Meselû's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Havfi - Bedevî Tabâne), Kahire 1358/1939, II, 340; İbn Ebû'l-İsba', *Bed'ü'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1377/1957, s. 65; a.mlf., *Tahrîrû't-Tahbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 173; Kurtubî, *el-Câmî*, Beyrut 1408/1988, IV, 198-199; Kartâcennî, *Minhâcü'l-bülegâ ve sirâcü'l-üdebâ* (nşr. M. Habîb İbnü'l-Hoca), Tunus 1966, s. 55, 154-157; İbnü'n-Nâzım, *el-Mişbâh fi 'ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bed'î*, Kahire 1341, s. 96; Şürûhu't-Telhiş, Kahire 1937, IV, 336-347; Ebû Muhammed Kâsım es-Sicilmâsî, *el-Menze'u'l-bed'î* (nşr. Allâl el-Gâzî), Rabat 1401/1980, s. 355; Tîbî, *et-Tibyân fi 'ilmi'l-me'ânî ve'l-bed'î ve'l-beyân* (nşr. Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî), Beyrut 1407/1987, s. 403-413; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâ'id*, Kahire 1327, s. 90; Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 471; Abdün-nâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 172-174; Abdurrahman el-Berkükî, *Şerhu Divânî'l-Mütenebbî*, Beyrut 1399/1979, II, 92, 332; Bekir Topaloğlu, “Mâtürîdî”, *Dîa*, XXVIII, 159.

İSMAİL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. Taksim Türk edebiyatında tensike bağlı sanatlar içinde yer almış, bir ifadede özellikle isim ve sıfatların insan tabiatına hoş gelecek şekilde düzenlenmesiyle ilgili görülmüştür. Osmanlı

belâgat literatüründe *Mutavvel Tercümesi*'nden itibaren *Teshîlü'l-arûz ve'l-kavâfi ve'l-bedâyi'*, *Arûz-ı Türkî (Sanâyi-i Şi'riyye ve İlm-i Bed'î)*, *Belâgat-i Lisân-ı Osmânî* ve *Mebânî'l-inşâ* gibi eserlerde yer alan bu sanat son eserde sanâyi-i ma'nevîyye, diğerlerinde ise sanâyi-i lafziyye arasında zikredilmiştir.

Manzum veya mensur bir anlatımda sıfatların ardarda sıralanması tensik-i sıfat ve taksim diye ikiye ayrılmıştır. Tensik söz yahut yazı sahibinin, bir varlık ya da kavramı en güzel şekilde anlatabilmesi veya okuyucu ve dinleyicinin zihninde gerektiği biçimde canlandırabilmesi için onun yanına en uygun sıfatları sıralayarak ifadesine kuvvet ve güzellik kazandırmasıdır (bk. TENSİK). Bunun en güzel örneklerinden biri, Fuzûlî'nin *Hadikatü's-suadâ*'da (s. 144) Hz. Hasan'ın ağzından muhatabı yahudiye Hz. Fâtıma'ya, Hz. Ali'ye ve Hz. Muhammed'i tanıtırken onların vasıflarını en güzel şekilde belirten sıfatları ardarda sıraladığı paragraftır. Ganizâde Mehmed Nâdirî'nin Resûl-i Ekrem vasfındaki na'tında yer alan, “Hatâ püşende-i müznib atâ bahşende-i tâib / Emân-ı Meşrik u Mağrib emîn-i Yesrib ü Bathâ // Cenâb-ı Ahmed-i mürsel imâm-ı zümre-i kümmel / Mufasal-sâz-ı her mücmel rumûz-âmûz-ı her dâna” mısraları tensik'in en güzel örneklerindedir.

Tensik-i sıfatın bir ileri merhalesi kabul edilebilecek taksim ise iki veya daha fazla kişi, varlık, kavram yahut eşyanın ardarda zikredilmesinden sonra bunlardan her birine ait özellikleri gösteren sıfatları, ki-me ait olduğunu belirterek aynı sırayla ifadeye yerleştirmektedir; yani taksimde önce söylenecek hususlar sırayla zikredilir, ardından bunlarla ilgili sıfatlar sıralanır. Hangi vasfın hangi şeyle ilgili olduğu ya açık biçimde yazılır ya da bu ilgiyi kurmaya yarayacak zarflara veya işaret sıfatlarına yer verilir. Bu özellik taksimi aynı zamanda leff ü neşrde de ilginin belirlenmesi muhatabın anlayış ve kavrayış gücüne bırakılmıştır. Açık belirtme “ol... bu...”, “ol biri... bu biri...”, “biri... biri...”, “biri... diğeri...”, “birincisi... ikincisi...” gibi kelimelerle gerçekleştirilebilir. Fuzûlî'nin, “Sifât-ı Hazret-i Hüseyin ü Hasan / Cümle-i kâinatadır rüşen // Ol biri nakd-i pâk-i Mustafâ / Bu biri nûr-i çeşm-i Murtazâ // Ol biri bedr-i âsmân-ı kemâl / Bu biri sırr-ı cûybâr-ı cemâl” beyitleri buna örnektir. Burada önce Hz. Hüseyin, ardından Hz. Hasan zikredilmiş, daha sonra bunların her birine ait vasıflar belirlemelerle sıralanmıştır.